

MILORAD M. DROBAC
DRAGANA MILOJEVIĆ
Fakultet za pravne i poslovne studije
Novi Sad

UDK 323.27(497.1):327
Pregledni članak
Primljen: 8.2.2011
Odobren: 13.5.2011

DESTRUKCIJA SFR JUGOSLAVIJE, NASLEDSTVO HLADNOG RATA I NEKE KARAKTERISTIKE SAVREMENE SRBIJE

Sažetak: Prve godine XXI veka, pored ostalog, podarile su čovečanstvu i nekoliko izuzetno vrednih istorijskih i drugih dela, koja su pokušala sagledati i analizirati celinu XX veka i njegovu civilizacijsku zaostavštinu. U fokusu našeg interesovanja je retrorama destrukcije SFR Jugoslavije i turbulentna dešavanja posle najveće geopolitičke obmane 1989. godine, kada je došlo do „demonataže” sistema „realnog socijalizma” (zemlje članice „Varšavskog ugovora”) i sistema „mekog tržišnog socijalizma” (SFRJ). Suštinu obmane činila je „zla istina” da Zapad u celini, predvođen agresivnim imperijalizmom SAD, nije pokazao nikakav interes za pružanje finansijske i svake druge pomoći u reformisanju postojećih socijalističkih sistema (njihovih političkih i privrednih sistema), već za njihovo totalno ukidanje. Posle svih turbulencija na tlu SFRJ, u poslednjoj deceniji XX veka, i nastanka novih država (uz užasnu cenu), sve su krenule putem „izgradnje demokratskog društva”. Cilj rada je da, pored osvrtu na razbijanje SFRJ i nasledstvo *Hladnog rata*, na temelju raspoloživih empirijskih pokazatelja, prezentuje i neke karakteristike i stanje u savremenoj Srbiji, s posebnim osvrtom na socijalne nejednakosti, demokratiju i razvoj.

Ključne reči: globalizacija, tranzicija, neoliberalizam, destrukcija SFRJ, Hladni rat, savremena Srbija.

Uvod

*„Živimo u svetu u kojem se transformiše svaki aspekt onoga što činimo,
bilo to dobro ili loše, upadamo u jedan globalni poredak
koji niko u potpunosti ne razume,
ali čije posledice osećamo svi”.*

Entoni Gidens
(Entoni Gidens)

Prošao je XX vek – vek u kome je ljudska civilizacija prolazila kroz razne teškoće tragajući za boljom budućnošću. Duži period tog veka, često nazivanog „vek vukodav”, bio je ispunjen izuzetnim stradanjima naroda, milionima žrtava u lokalnim i velikim svetskim sukobima, masovnim egzodusima, umiranjem od gladi i drugih oblika ljudskih tegoba. Bila je to cena koju je čovečanstvo platilo stvarajući nove tekovine, provodeći tehnološke revolucije u ostvarenju ukupnog društvenog preobražaja tokom minulog veka.

U drugoj polovini XX veka, svet se nalazio na „rubu provalije” i permanentnih opasnosti od nove ratne kataklizme. Čovečanstvo je egzistiralo u periodu, tzv. *Hladnog rata*, u vremenu stvaranja i demonstracije novih i sve opasnijih vrsta oružja i drugih novih tehnoloških izuma stvorenih za uništavanje ljudi i njihove civilizacije, kao i svih vrednosti koje je čovek dosegno.

Izuzetni rezultati, pre svega naučno-tehnološke revolucije, krajem prošlog veka, probudile su civilizacijsku nadu da će, posle hladnoratovske historije, raznih podela, sumnjičenja i pretnji, nastupiti za čoveka bolja vremena. U poslednjoj deceniji prošlog veka, takva očekivanja su, nažalost, počela da nestaju. Naime, prestankom Hladnog rata, dotadašnja ravnoteža snaga i straha je nestala, „velikom prevarom” eliminisan je rivalski blokovski sistem (SSSR i ostale članice Varšavskog ugovora), i u pobedničkom zanosu, jedina preostala svetska supersila (SAD) je, uz pomoć svojih „frustriranih saveznika”, umesto proklamovane slobode, pravde i demokratije za sve zemlje i narode sveta, veoma agresivno krenula u realizaciju vekovnog sna o osvajanju i gospodarenju planetom.

U svetu je odavno počeo proces globalizacije kao oblik različitih vrsta komunikacije i povezivanja naroda i država u političkom, ekonomskom, kulturnom i svakom drugom pogledu. Takav proces je prirodan i nezaustavljiv. Međutim, sporan je način na koji aktuelni pretendenti „gospodare i vladaju” svetom. Oni (čitaj: SAD) to čine po nekom svom „receptu”, i starim planovima, koji je veoma sličan ponašanju mnogih ranijih osvajača. Radi se o mo-

dernizovanim planovima za stvaranje i uspostavljanje, tzv. *novog svetskog poretka*¹ sa poslušnim državama koje nemaju suverenitet i bez nacionalnog identiteta. Svet je opravdano zabrinut za svoju budućnost, tim pre, što se iznenada pojavilo staro, ali po razmerama sasvim novo i dosad nepoznato, društveno zlo – globalni (planetarni) terorizam. Najmoćnije zemlje sveta su „objavile” globalni rat ovoj pošasti, ali bez nagoveštaja ishoda. Naime, poznato je da se taj rat vodi protiv „posledica i nosilaca terorizma”, dok se *pravi uzroci* njegovog nastanka i globalizacije ne pominju.

U kontekstu prezentovanog, naše interesovanje se fokusira na „eho” svetskih turbulencija, tokom XX veka, na događanja, probleme, ishode i budućnost nastalih promena, na prostoru bivše SFRJ, naročito procesi i posledice razbijanja SFRJ i nasleđe Hladnog rata, kao i karakteristike savremene Srbije.

Razbijanje SFR Jugoslavije je proces koji je počeo mnogo godina pre pada Berlinskog zida (1989.), a od 1991. godine on dobija oblike, prekomerne agresivnosti, eskalirajući u krvoproliće, praćeno stotinama hiljada ljudskih žrtava, milionima izbeglica, nemerljivim stepenom materijalnih razaranja i gotovo nenadoknadivim zaostajanjem u razvoju u odnosu na razvijeni svet (Vilić & Todorović, 1999: 169).

Nakon primarne dezintegracije SFRJ, izvršena je agresija na SR Jugoslaviju (1999.), pod nazivom „Milosrdni anđeo”, u kojoj je učestvovalo 19 zemalja članica NATO, s krajnjim ciljem potpune destrukcije ostatka SFRJ. U prvoj deceniji XXI veka, proces razbijanja je i dalje u toku. „Svetski policajac”(SAD), uz vojnu podršku NATO snaga, nastavlja sa realizacijom svojih interesa i ciljeva na teritoriji Republike Srbije podržavajući samoproglašenu tvorevinu „Republika Kosovo”, čime je Srbiji oduzeto 15% ukupne teritorije. Trenutna politička i druga događanja u Srbiji (nacionalna, verska, stranačka i dr.), među kojim treba pomenuti aktivnosti na prostoru Preševa, Novog Pazara, u Vojvodini, pokazuju da je završetak tog procesa još uvek daleko.

Navedeno, ukazuje da se svojstva „balkanizacije”, shvaćene kao „varnice večnih nemira”, manifestuju kroz klasičnu političku nestabilnost ovog prostora, podložnost izraženim unutrašnjim i spoljnim protivrečnostima i uticajima, podelama i sukobima (Šušić, 1995: 5).

¹ „*Novus ordo saeculorum*”(Novi svetski poredak), plasiran je prvi put kao projekat Bavarskih iluminata 1776. godine, koje je „osnovao razočarani jezuita Vajshaupt (Adam Weishaupt), profesor kanonskog prava na univerzitetu Ingolštadt (Ingolstadt). Doktrina Iluminata predstavlja spoj manihejskih ideja i prirodnog prava, uz prepoznatljiv uticaj egipatskog okultizma, s tim da treba znati da „Bavarski iluminati” nisu isto što i „iluminati” koji se pojavljuju još u XIV veku – *Confrerie du Serpent*” (vidi: Avramov, S., (1998.), *Trilateralna komisija – Svetska vlada ili svetska tiranija?*, Idij, Veternik, str. 10-15).

Dosadašnja kretanja i razvoj „jugoslovenske krize” su posledice egzistirajućih unutrašnjih međusobnih „varnica”, ali i više nego dominantnog spoljnog uticaja velikih zapadnih sila (SAD, Nemačke, V. Britanije). Zemlje Zapada su kategorične u nameri da eliminišu svaku opasnost od mogućih ratova i „pronađu rešenje” za krucijalne probleme u međusobnim odnosima balkanskih država, polazeći od svojih interesa i postavljenih ciljeva.

Osnovna namera ovog rada je podsticanje potencijalnih čitalaca na razmišljanje o našoj budućnosti, budućnosti sveta i brojnim zamkama i iskušenjima pred kojim se savremeni svet nalazi.

Destrukcija SFR Jugoslavije

*Ne beše ti dano vremena,
niti iz tame predodređenja ikad isplovi:
ono što započeše plemeniti,
okončaše mali nitkovi.
Milovan Đanojlić
Jugoslaviji, '92.*

Država koja se zvala Jugoslavija imala je kratku istoriju. Kraći period je funkcionisala kao centralističko - monarhistička tvorevina, a posle završetka Drugog svetskog rata kao federativna republika sa komunističkom vlašću. Posle ratnih dejstava i konačnog razbijanja (1991.), Jugoslavija je „živela” kao savezna republika (činile su je republike: Srbija i Crna Gora), ali je i „skraćena” Jugoslavija kratko opstala i prestala je funkcionisati početkom XXI veka, kada se osamostalila Crna Gora, kao posebna država. Zajednička karakteristika ovih režima je činjenica da nisu uspeali da „poseju seme” moguće demokratske zajednice, nego su se pre bavili strategijama očuvanja vlasti (Vejevoda, 2004: 65).

Iako nije bila u potpunosti oblikovana kao država i sa „neverovatno preživelim” sistemom (Pavlović, 1988:), još uvek je izgledalo da postoji mogućnost pluralističkog (re)konstituisanja Jugoslavije (Puhovski, 1989:), koja bi se zasnivala na društvenim promenama...demokratizaciji (kao imperativu za (njen) opstanak kao nezavisne i celovite zajednice (Golubović, 1987: 446). Pluralistička rekonstrukcija, demokratizacija, konačno je došla sa prvim slobodnim izborima (1990. godine) na republičkom nivou (Vejevoda, 2004: 65). To je, meditim, označavalo kraj celovite države Jugoslavije.

Kada se razgovara o raspadu SFR Jugoslavije, često se tvrdi da je *raspad dirigovan spolja* i da su SAD među vodećim pokretačima inicijative nje-

nog razbijanja. Poznati kanadski i svetski ekonomista Mišel Čosudovski (Michel Chossudovsky) je posvedočio, u intervjuu listu *Geopolitika* (Čosudovski, 2010: 10-15), da mnogi ljudi u Jugoslaviji u jednom momentu nisu shvatili da sredinom i krajem osamdesetih godina počinje bankrot industrijskog sektora, koji nije bio aktiviran nekim tržišnim mehanizmom, već pravnim. Došao sam do originalnog dokumenta, kaže Čosudovski, u kom se jasno vidi da je Svetska banka (WB) obeležila oblasti jugoslovenske ekonomije koje je, po njihovom mišljenju, trebalo zatvoriti. Ovim su zadovoljeni interesi Sjedinjenih Država, dakle ovo nije bio prosto ekonomski proces. Nazvali su to *programom bankrota*, a zatim rekli da im treba mehanizam kojim bi izazvali bankrot ovih firmi. U roku od nekoliko godina 600 000 radnika u Jugoslaviji izgubilo je posao...to je predstavljalo deo paketa mera, koje su implementirali, ali, u slučaju Jugoslavije, to je dosegalo čak i mnogo dalje nego u drugim zemljama, do destabilizacije čitavog industrijskog sistema. Slične aktivnosti je imao i MMF (IMF)...Ono što mogu da tvrdim, i što je posledica politike MMF-a osamdesetih i ranih devedesetih, jeste da je postojala namerna politika, i to ne za vreme sankcija, nego i režima pre toga, pa sve do ratova, sve do 1991. Ova politika je bila potpuno razarajuća...Verujem da je u slučaju Jugoslavije cilj bio da se *razori uspešna studija slučaja tržišnog socijalizma*, koji je imao visoku stopu rasta u vreme posle Drugog svetskog rata. Ako biste pogledali publikacije Ujedinjenih nacija tog vremena, ukazali su na Jugoslaviju kao državu sa najbrže rastućom privredom Evrope. Sumnjam i da je bilo i saučesništva dela različitih političkih frakcija unutar same države, što je omogućilo da se ovo desi.

Kada se razmatraju *spoljni uticaji* na destrukciju SFR Jugoslavije, ne može se nikako „preskočiti” mesto i uloga Reganove politike opšte destabilizacije komunističkih zemalja i koja nije pravila izuzetke za bivšu Jugoslaviju. Uz to, destabilizaciju je takođe pokušao i zapadnonemački *Bundesnachrichtendienst* (BND) u saradnji sa hrvatskim organizacijama u izgnanstvu (Schmidt-Eenboom, 1995).

Prethodno potvrđuje i M. Čosudovski kada u svom iskazu izražava nadu da se istorija bivše Jugoslavije neće kriti ispod pepela i da će ljudi shvatiti da je početkom osamdesetih, kada je direktivom nacionalne bezbednosti Reganove administracije, počelo ostvarenje cilja koji se sastojao u tome da se uništi Jugoslavija, da se raspārča na manje države i da joj se na kraju ubaci uticaj industrije SAD i Nemačke. Razlog je u tome što je Jugoslavija bila veoma uspešan projekt... Ta država blagostanja bila je dobro ustanovljena, iako posle Drugog svetskog rata nije bila bogata. Ona je uništena ratom, prošla kroz period rekonstrukcije, ali su postignuća bila neverovatna i cilj SAD je bio da se izbríše sećanje na taj projekat, na osnovne jedinice socijalnog rada. Ta ekonomija je, dakle, uništavana u više etapa (Čosudovski, 2010: 15).

Danas, nakon 20-tak godina od neposrednog čina raspada, u prilici smo, sve češće, da čitajući i istražujući suštinu različitih analiza (geostrateške, vojne, diplomatske, političke, ekonomske, sociološke, i dr.), domaćih i svjetskih autoriteta za događanja posle pada Berlinskog zida, da su SAD, do poslednjeg časa, pokušavale „sačuvati tu zemlju”, tj. Jugoslaviju.

Ovu tvrdnju kategorički brani i bivši diplomata Jovan Vejnović u intervjuu datom listu *Identitet* (Kopač, 2010: 12-15), navodeći da je početkom oktobra 1989. godine bio sa Antom Markovićem, poslednjim predsednikom vlade SFRJ, u poseti SAD. U razgovoru sa tadašnjim predsednikom SAD Džordžom Bušom (George H. W. Bush), iako još nije bilo rata u Jugoslaviji, Buš je govorio o dve stvari: 1. Jugoslavija je jedan specifičan slučaj u odnosu na ostale istočnoevropske države i zbog toga je bila interesantna Americi. Već se tada naslućivalo da će doći do transformacije Istočne Evrope. Tada nitko nije ni razmišljao o raspadu Sovjetskog saveza, ali u svakom slučaju na dnevnom redu tog sastanka bile su transformacije, naravno u demokratskom pravcu Istočne Evrope, a Buš je nekoliko puta naglasio da će Jugoslavija, sa svojim specifičnim društvenim i ekonomskim sistemom, vjerovatno poslužiti kao primjer kako izvršiti transformaciju u zemljama Istočne Evrope. To je nekoliko puta naglasio. 2. Čvrsta podrška cjelovitosti i teritorijalnom integritetu Jugoslavije, i naravno njena transformacija.

Dakle, osim Vašingtona (Washington), Brisela (Bruxelles), Pariza (Pariz), Londona (London), a ja ne govorim samo o svom dubokom uvjerenju, nego na osnovu činjenica, niko relevantan iz inozemstva u to vrijeme nije pomišljao na ono što će se desiti na prostorima bivše Jugoslavije. Prema tome, Jugoslavija i njen krvavi raspad je, nedvojbeno, rezultat *unutrašnjih procesa* (nesposobnost vladajuće garniture na jugoslovenskom vrhu da se izbori za demokratsku transformaciju i jugoslovenski nacionalizmi).

Destrukcija jugoslovenskog prostora nije završena ratovima u prvoj polovini poslednje decenije XX veka. Posle primarnog razbijanja Jugoslavije, sile Zapada predvođene SAD, upotrebom NATO snaga bombardovale su Srbiju 78 dana (1999.), deklarirajući taj čin kao „humanitarna intervencija”. Ta intervencija je kriminalni akt koji se ne može opravdati na bilo koji način, a problem Kosova i Metohije je čista fabrikacija (osiromašenje Kosova i Metohije se dogodilo u isto vreme kao i u celom regionu, narušavanje etničkih prava Šiptara je izmišljotina, kako je potvrđeno od starne OEBS-a).

Nasledstvo *Hladnog rata*

Ekonomisti rade da bi dobili aplauz od svojih kolega.

Pol Samjuelson
(Paul Samuelson)

Uprkos tehnološkim poboljšanjima, jačanju demokratskih snaga i pokreta, urušavanju većine totalitarnih režima u svetu, jačanju međunarodne političke zavisnosti nije se u značajnoj meri uspeo smanjiti problem siromaštva u svetu. Globalizacija spada među teme o kojima se poslednjih godina sve više govori, piše i raspravlja. Kada se danas o njoj govori misli se na svet nastao nakon pada Berlinskog zida i okončanja Hladnog rata, kolapsa modela realnog socijalizma i Fukujamine objave kraja istorije, odnosno objave pobeđe liberalne demokratije i modela slobodnog tržišta. Dakle, trijumfa kapitalizma kao globalnog sistema koji više nema alternative i svetskog rivala.

Premišljanja u svetu oko nas i globalnim dešavanjima koja nas, hteli mi to ili ne, određuju, „nose” nas do pitanja i traganja za mnogim odgovorima. Koncept globalizacije postao je u poslednjih dvadesetak godina svetski intelektualni hit. Interesovanje za ovu temu ne jenjava i svakodnevno se umnožava broj priloga (kako u naučnoj literaturi, tako i na internetu, i sl.), koji tretiraju različite aspekte globalizacije i dovode u vezu različite oblasti društvenog života sa globalizacijom.

Globalizacija, siromaštvo i nejednakosti izazvali su veliku pažnju političara, sindikalnih vođa i novinara širom sveta. Zastupnici globalizacije tvrde da taj proces omogućava slobodu i opšte blagostanje. Ipak, nema sumnje da je jaz između siromašnih i bogatih vrlo veliki i da je, nakon industrijske revolucije, na svetskom nivou porasla nejednakost. Protivnici globalizacije izjednačavaju je sa uništavanjem društva i čovekove okoline i obično navode činjenicu: da nejednakost nastavlja da raste u okvirima globalizacije.

Globalizacija je uzrokovala porast nejednakosti, a jedini način za zaustavljanje takvih neželjenih i opasnih trendova je ili u celosti zaustaviti globalizaciju ili joj nametnuti troškove radnih i socijalnih standarda. Svet kao celina, pre svega, je arena moći, interesa i sukoba. Za male države i narode prioritetno je pitanje: „kako opstati u svetu kakav stvarno jeste danas”?

Danas su retorika globalizacije i spoljna politika SAD zasnovani na verbalnom trojstvu „slobodna tržišta, demokratija i sloboda”. Međutim, nema pokušaja da se problematizuje odnos zavisnosti između ova tri činioca, a još manje da se shvati koji preduslovi su se pokazali neophodnim da bi istorijske retkosti kao što su demokratija i slobode pojedinca uopšte mogle da nastanu.

Današnje kolektivno shvatanje stvarnosti opet je zarobljeno u izvrnutim ekonomskim predstavama koje su nastale tokom Hladnog rata: Dve ekonomske teorije – sa zajedničkim korenima u nestvarnom sistemu Dejvida Rikarda – u to su vreme naslikale dve različite utopije, plansko-ekonomsku utopiju i utopiju baziranu na slobodnom tržištu. Tri suštinska elementa, koji su svi preostali iz borbe između ove dve utopije tokom Hladnog rata, onemogućavaju nam da shvatimo zašto *način na koji se globalizujemo*, dovodi do toga da se veliki deo stanovništva na zemlji „specijalizuje” da bude siromašan.

Ova tri nasleđstva „Hladnog rata” tesno su isprepletani:

- teorija trgovine,
- nedostatak volje da se diskutuje o pretpostavkama te teorije na osnovu kriterijuma zasnovanih na opštem zdravom razumu, i
- vera u „spontani red” koji tržište stvara u ekonomiji.

Kada su komunisti obećali da će svako raditi prema sposobnostima, a dobijati prema potrebama, nova klasična ekonomija je na to odgovorila – usled blokade Berlina – „dokazom” da će, uz uobičajene pretpostavke, svetska slobodna trgovina dovesti do izjednačavanja cena faktora proizvodnje, da će cene radne snage i kapitala postati iste na celom svetu. Tržište će funkcionisati još bolje od komunizma, svi će biti bogati samo ako dopustimo nevidljivoj ruci da dela. Ta teorija je dugo smatrana toliko namenski napravljenom i kontraintuitivnom da se nije koristila u praktičnoj politici – i u novoj klasičnoj ekonomiji postoje elegantnije diskusije o teoriji trgovine – ali ipak se ta parodija od teorije *de facto* koristi kao osnova politike institucija Vašingtona prema nacionalnim ekonomijama Drugog i Trećeg sveta. Rezultati su se pokazali katastrofalnim u nizu zemalja, ali na vlasti su i dalje isti gurui i iste teorije. Kao što smo već rekli, jedan važan uzrok tome je što je alternativna nerikardijanska ekonomska teorija maltene mrtva.

Problemi, koji prožimaju teoriju trgovine potiču od izbora fizičke ravnoteže kao osnovne metafore u ekonomiji. Taj izbor se desio 1880-ih i istisnuo je ljudski organizam – sa svojim različitim funkcijama baziranim na međuzavisnosti - kao metaforu za društvo, koju su društvene nauke i pravo koristili još od Aristotela. Izbor te metafore uslovio je potrebu da se u ekonomiju ugrade neke pretpostavke, a zaključci do kojih dolazi teorija trgovine – da je slobodna trgovina svima korisna jer će svi postati bogati – ugrađeni su u same pretpostavke: savršena informisanost, savršena konkurencija, nepostojanje ekonomija obima/rastućih prinosa, itd.

Kao što dobitnik Nobelove nagrade Džejms Bjukenen (James Buchanan) kaže: Sa ovim pretpostavkama, nema nikakvog razloga da uopšte dođe do trgovine. Da svi ljudi imaju isto znanje i da fiksni troškovi (koji stvaraju

ekonomije obima) ne postoje, svaki čovek bi funkcionisao kao samodovoljan proizvodni mikrokosmos, i ne bi bilo trgovine bilo čim osim sirovinama.

Pretpostavke koje su potrebne da bi teorija trgovine dala rezultate koje obećava siromašnima, su iste pretpostavke koje ne bi dovele do bilo kakve trgovine uopšte, osim sirovinama.

Tokom Makartijevog (McCarthy) perioda lova na veštice, koje su tog puta poprimile oblik „levo izopačenih” ljudi u američkom društvu, Milton Fridman (Milton Friedman) je efektivno ubio raspravu o pretpostavkama u ekonomskoj teoriji: ne posmatrajte pretpostavke teorija tržišta, pogledajte šta tržište stvara u SAD.

Tokom Hladnog rata, „spontani red” (spontaneus order) tržišta koristio se kao odgovor na plansku ekonomiju. Nije nam potreban plan, tržište će samo stvoriti „red”. Istorija, međutim, pokazuje da su funkcionalna tržišta i sama civilizacija nastali kroz svesnu izgradnju institucija i svesno fokusiranje na nacionalnu proizvodnju. Kao što je nemački ekonomista Johan Gotfrid Hofman (Johann Gottfried Hoffman) rekao 1840: isto kao što su odrasli ljudi odavno zaboravili koliko ih je truda koštalo da nauče da govore, moderne države su zaboravile koliko volje i kakva borba je bila potrebna da se stvori civilizovano društvo. Evropa je posle Drugog svetskog rata obnovljena pre nego što je nastala iluzija o „spontanom radu”. Američka politika u Iraku u današnje vreme je u velikom kontrastu sa politikom fokusiranom na proizvodnju koju su vodili u posleratnoj Nemačkoj i Japanu.

Možda najjuticajjniji živi ekonomista, Pol Samjuelson (Paul Samuelson), pre mnogo godina je izjavio za *New York Times* da su ekonomisti oportunisti. Ponedeljkom, sredom i petkom oni rade sa jednim tipom modela, dok utorkom i četvrtkom rade sa modelima koji imaju potpuno druge pretpostavke. U takvoj situaciji, „istraživanje po narudžbini” može se pokazati vrlo nezahvalnim. Lako se može desiti da zaključak bude „naručen”. Ovo, normalno, ima tu prednost da možemo imati modele koji mogu „dokazati” maltene bilo šta. Problem je u tome što je ono što na kraju postaje ekonomska teorija koja se koristi prema siromašnim državama, u stvari rezultat prava jačeg. Kada ekonomisti na najboljim univerzitetima u siromašnim delovima Afrike zarađuju oko 100 dolara mesečno, a Svetska banka im nudi 300 dolara dnevno kao konsultantima za „pravu veru”, nije začuđujuće što se tako malo njih buni. I kod nas ovde je situacija slična. Ako tražimo sredstva za istraživanja koja se kreću izvan okvira standardne teorije, rezultat će biti otprilike isti kao da je Martin Luter (Martin Luther) tražio sredstva za istraživanje od Vatikana.

Pri običnoj analizi, vidi se da je predmetna oblast koja naizgled deluje kao čvrsta tvrđava naučne mudrosti, u stvari, sastavljena od delića različitih teorija koje se mogu iskoristiti da se „dokaže” maltene bilo šta.

Pri površnoj analizi, tradicionalna ekonomija nije puno različita od uvrnutog sistema naučne klasifikacije koji je izmislio argentinski pisac Horhe Luis Borhes (Jorge Luis Borges) u jednom imaginarnom kineskom leksikonu. Borhesove kategorije života su: životinje koje pripadaju caru, balsamovane životinje, dresirane životinje, prasići, sirene, životinje iz bajki, psi lutalice, životinje koje nisu uključene u ovu klasifikaciju, životinje koje se tresu kao da su lude, životinje kojih ima bezbroj, životinje nacrane finom olovkom od kamilje dlake, druge životinje, životinje koje su upravo razbile vazuu za cveće i životinje koje na daljinu izgledaju kao muve. Mišel Fuko (Michel Foucault) citirao je Borhesov sistem klasifikacije iz istog razloga iz kog je citiran ovde, da bi uneo sumnju u naučnu stopostotnu sigurnost. Međutim, ako je nedostatak povezanosti upakovan u matematiku, kao što je to slučaj u ekonomiji, onda običnim ljudima i nije tako lako da ga primete.

Kao što je Kejns (Keynes) rekao, ljudi koji sebe smatraju praktičnim obično su u stvarnosti robovi davno umrlih ekonomista. Taj izbor ima veliku prednost nad današnjim istorijskim herojima, kao što je Adam Smit, da čak nudi jasne teorije o tome zašto su neke države bogate, a neke siromašne. Ako se potrudimo i „pročešljamo” dokaze koji su se skupili u svetskoj ekonomskoj eksperimentalnoj laboratoriji tokom poslednjih 500 godina, videćemo da istorija potvrđuje njihovu valjanost.

Savremena Srbija – socijalne nejednakosti, demokratija i razvoj

*Počelo je lupanjem u lonce,
šerpe i zahtevima da se despot kazni,
a svršava se tako što su šerpe,
tanjiri, tiganji i lonci – prazni.*

Milovan Danajlić

Plišani prevrat

Srbija je danas predstavnik „pravog kolonijalnog modela”, kao i mnoge druge zemlje preko kojih je prohujao turbulentni uragan tranzicije. Savremeno društvo Srbije formira se kao oštro klasno podeljeno i antagonizovano. Ekonomske nejednakosti, koje su uvek i šire socijalne, spajaju se sa onim političkim snagama koje su se „iznenada” obogatile, što skupa dovodi do gotovo nepremostivih razlika u životnim šansama pojedinaca i društvenih grupa.

Današnju Srbiju obeležava socijalna struktura zatvorenog tipa. Zbiva se samoobnavljanje socijalnog položaja klasa i slojeva, a posebno upravljačke elite. Siromaštvo se produbljava i širi, a kada je reč o socijalnom položaju najugroženijih grupa, ono sve više prelazi u bedu. Sve to onemogućava nas-

tanak neophodne materijalne, kulturne, ali i socio-psihološke podloge demokratije i izaziva odbojnost prema praksi koja važi za demokratiju. Sem toga, nelegitimne socijalne nejednakosti, koje se najviše temelje na preovlađujućoj pljačkaškoj privatizaciji, blokiraju razvoj društva kao celine.

Nije lako odrediti obim i dubinu nejednakosti u materijalnim uslovima života različitih socijalnih kategorija, kao i stvarnog siromaštva u Srbiji. Metodologija njihovog merenja često je prilagođena interesima stranih i domaćih gospodara nad društvom u Srbiji.

Prema procenama Svetske banke (za Srbiju u 2005. godini), „Gini koeficijent” je, kao mera nejednakosti dohodaka stanovništva, iznosio 0,361, što znači da nije bio preterano visok. Ali za prilike kakve postoje u Srbiji, kada je reč o opštem stanju privrede i društva u celosti, on nije povoljan, utoliko pre, što je njegova prosečna vrednost u zemljama OECD-a devedesetih godina iznosila 0,31. Znači u najrazvijenijim i najbogatijim zemljama bila je, bar u nedavnoj prošlosti, manja nego u sadašnjoj Srbiji.

Međutim, u društvima sa stabilnom privredom i njenim kontinuiranim rastom, s relativno malim brojem onih koji žive na egzistencijalnom minimumu, ni znatno viši, „Gini koeficijent” ne bi morao biti nepovoljan. Kao takav, on nije mera siromaštva nego to postaje tek uz neke druge važne ekonomsko-socijalne pokazatelje. Dakle, taj se koeficijent mora konkretno - istorijski situirati.

Niz indikatora svedoče da *siromaštvo* u savremenoj Srbiji već predstavlja veoma zabrinjavajuću pojavu, koja nije kratkotrajna. Ako se nastave, a pogotovo ako se pogoršaju sadašnji dominantni privredni i širi socijalni tokovi, što je najverovatnije, siromaštvo će se tendencijski reprodukovati, uz povremene oscilacije, u proširenim razmerama. To će se zbivati, i već se događa, i usled snažnog pritiska glavnih svetskih finansijskih institucija, pre svega Međunarodnog monetarnog fonda, da se snize ionako male zarade, da se još više smanji broj zaposlenih, da se „skrešu” sva socijalna davanja i penzije. Sve po neoliberalnom obrascu! U krajnjoj liniji, to je strategija „ozdravljenja” privrede putem izgladnjivanja većine stanovništva.

Kakve su stvarne razmere siromaštva, i to u Vojvodini, koja nije najzaostaliји deo Srbije, može se zaključiti iz sledećih podataka: „...Tri petine zaposlenih prima zarade koje su manje od 33.000 dinara mesečno, koliko iznosi prosečna plata. Kada se tome dodaju zaposleni koji primaju mesečno manje od 13.000 dinara, koliko iznosi minimalna zarada, jasno je da je većina zaposlenih na ivici životne egzistencije”. Ne treba mnogo teorijskog znanja da bi se zaključilo šta ta većina misli o stvarnosti demokratije u vlastitoj zemlji. A to su zaposleni, dakle, oni koji nisu u najgorem socijalnom položaju. Njihovu egzistenciju obeležavaju sve veći strah da će ostati bez posla, te sto-

ga i bez tih malih zarada, kao i gotovo totalna pokornost gazdama. Prema istraživanjima O. Kovača „proizlazi da je više od 30% građana Srbije siromašno u više nego jednoj dimenziji siromaštva. Zapanjujući je podatak da su tri četvrtine siromašni u porodicama zaposlenih...” Deca siromašnih su diskriminisana u obrazovanju. Sa 15-17 godina 23% dece iz siromašnih porodica u Srbiji napušta obrazovanje. Isti autor navodi da je „svaki šesti stanovnik Srbije lišen adekvatnog obrazovanja, a samo 3,7% studenata je iz siromašnih porodica.”

Razmotrimo detaljnije ovaj poslednji podatak. On je jedan od najvažnijih pokazatelja socijalne strukture zatvorenog tipa u kojoj se klase, slojevi i njihovi delovi, političke i druge elite, manje ili više samoreprodukuju – potomci najvećim delom ostaju u socijalnom položaju svojih roditelja. Obrazovanje, pogotovo visoko, jedan je od glavnih kanala uzlazne vertikalne pokretljivosti. Kada se on onemogućuje najvećem delu omladine iz siromašnih porodica, onda to govori i o krupnoj socijalnoj prepenci za ostvarenje bitnog načela demokratskog društva – načela jednakosti životnih šansi. Ovo dalje znači da se politička i kulturna elita ne reprodukuju na temelju sposobnosti nego socijalnog porekla u kojem su imovinska i politička moć od primarnog značaja.

Ne može jedno društvo biti zaista demokratsko ako u njemu, kako je to u društvu Srbije, „...samoreprodukcija postaje osnovni obrazac u tokovima društvene pokretljivosti” , što je, inače, suprotno „tendencijama razvoja u EU”. Jedna od bitnih pretpostavki demokratije jeste otvorenost, a ne „okamenjenost” društvene strukture koja odgovara gornjim klasama i slojevima, velikim „tranzicionim” dobitnicima, gospodarima materijalnih uslova društvenog života i političke scene. I drugi empirijski nalazi upućuju na duboke socijalne nejednakosti, a posredno i na njihov uticaj na mogućnosti razvoja demokratije u Srbiji. „Više od polovine populacije nezadovoljno je svojim socijalnim položajem, a zabrinjavajući je podatak kolika je danas beda u Srbiji ... Generalna je ocena da Srbija ima više od 1.4 miliona siromašnih ... Gotovo 900 hiljada ljudi živi na ivici siromaštva. Ispod te granice siromaštva nalazi se oko 500 hiljada ljudi, ili 6.5% stanovništva. Približno isti broj je nešto malo iznad donje granice, što znači da živi teško. Procenjuje se da 2.8 miliona ljudi svojim prihodima ne mogu da podmiru ni osnovne potrebe, tzv. potrošačke korpe. Svakoga dana u desetini narodnih kuhinja nahrani se 20 hiljada gladnih, a potrebe su još veće. S druge strane, Srbija ima jako bogate ljude.

Prema podacima Poreske uprave, u Srbiji je u toku 2006. godine utrućen broj milionera. „Neki od bogataša dospeli su na svetsku listu milijardera” (Grk, Vidas-Bubanja, 2007:).

Kada u jednom pretežno siromašnom društvu, kakvo je društvo današnje Srbije, postoje i prošireno se obnavljaju velike i neopravdane nejednakosti, praktično u svim njihovim dimenzijama, najnehumanije su one u zdravstvenoj zaštiti. Najsiromašniji zbog nedostataka novca ne mogu da kupe potrebne lekove umiru od izlečivih bolesti - one postaju veoma jaka prepreka ne samo održivosti demokratije nego i celokupnog društvenog razvitka. Ustaljuju se kao blokada tom razvitku, jer su izvor stalne nestabilnosti i nelegitimnosti sistema kao celine.

Klasna paradigma je neophodna za objašnjenje dubinskih socijalnih podela u današnjoj Srbiji i svetu u celosti. Ali, ona blede pred nekim procesima socijalnog strukturiranja. Iako su golim okom vidljive ogromne razlike u svim elementima društvenog položaja novonastale kapitalističke klase, većinom kriminalizovane, i totalno degradiranog radništva, koje jedva da se može nazvati modernom klasom, između kojih je krajnje heterogena „srednja klasa”, daleko od sposobnosti da bude subjekt demokratije koja bi odgovarala ovom vremenu - sve to ne izražava dovoljno proces koji neprekidno jača i ne može se obuhvatiti klasnom matricom. To je podela na *site* na jednoj, i *gladne*, kao i *polugladne* na drugoj strani.

Ta podela je i jača, i šira i teža od savremenih klasnih podela. Jer u ovim drugim se pretpostavlja da i eksploatisane klase imaju osnovna sredstva za reprodukciju svoje radne snage, da *najamninom* mogu pokriti troškove ishrane i, današnjim jezikom ideologizovane statistike rečeno - troškove „potrošačke korpe”, koji su jedva nešto više od onoga koliko vrede neophodne namirnice za puko preživljavanje. Mnogi ih ne mogu pokriti, pre svega nezaposleni, ali i znatan deo zaposlenih - ili ih veoma teško mogu pokriti. Još nije došla do punog izražaja podela na *site* i *gladne*. Ali ona će, nesumljivo, jačati u društvu sadašnje Srbije i one u neposrednoj budućnosti. I može postati važnija od svih drugih (Čosić, 2008:). Skrivaće je na sve moguće načine novonastala buržoazija, politička elita interesima s njom sjedinjena, kao i od njih unajmljena inteligencija, u medijima, naučno-obrazovnoj i kulturnoj sferi.

Srbija je „...postala zemlja, tzv. „četrto sveta” koji je nerazvijen i siromašan...” Reprodukcija siromaštva takođe je njena bitna odlika. Kada se sagleda socijalni i radni status najsiromašnijih dolazi se do zaključka da su oni posebno zastupljeni među nezaposlenima, radno-neaktivnim kategorijama i među zemljoradnicima (Milosavljević, 2008:). Te kategorije bi se mogle označiti savremenim subproletarijatom Srbije. Njihovi pripadnici ne samo da nisu poboljšali svoj socijalni položaj nakon „demokratskih promena” nego se on „zaleđuje”. Posebno je težak socijalni položaj ogromne većine Roma, dominantnog dela izbeglica i raseljenih lica.

U vezi sa tim je „kultura siromaštva”, „geto kultura”, i „kultura slamo-va”. Unutar njih mogu da se razviju i teku uporedo i solidarnost, i socijal-

darwinizam, i otpor prema sistemu u kojem su oni koji žive u tim obrascima kulture – marginalizovani, čak i iz njega isključeni. Ali, s obzirom na neznatnu političku i praktično, nikakvu ekonomsku moć, kao i na nedostatak odgovarajućeg obrazovanja većine pripadnika tih skupina – njihov otpor ne može dovesti do onakvih promena političkog i celokupnog poretka koje bi omogućile da demokratija bude i demokratija za njih, što nemaju gotovo ništa sem golog života i suviše radne snage.

To ne znači da se iz sredine onih koji prinudom okolnosti žive u takvim obrascima kulture javlja više anti-demokratskih orijentacija, nasilja i uopšte kriminala nego iz nekih, relativno obezbeđenih delova društva. „Socijalni rasizam” uglavnom je usmeren protiv marginalnih i iz sistema isključenih grupa. Izrazito nasilni pokreti i njima svojstvene ideologije više imaju uporište u socijalno ugroženim, frustriranim i autoritarno usmerenim delovima „srednje klase” nego u skupinama sirotinje, subproletarijata, i svih drugih koji su na ivici sistema, ili iz njega, faktički, isključeni.

U brojnoj skupini siromašnih u najtežem su položaju *stara lica*. Stopa njihovog siromaštva iznosi 9.6% i značajno (je) viša od prosečne (6.6%) , pri čemu je „rizik od siromaštva kod starih ljudi” veći za više od 40% od proseka stanovništva Srbije. „Dve petine siromašnih starih (42%) jede meso ređe od jednom mesečno”. Da ima neophodnu sumu novca „najveći broj siromašnih starih bi ga prvo potrošio na kupovinu hrane (svaki treći), ili na kupovinu lekova (svaki četvrti)” (Rašović, 2010: 1, 13, 14).

Ti podaci najubedljivije govore o dubini i obimu siromaštva ove kategorije stanovništva za koju se može reći da spada u onaj deo društva u čijem se životnom položaju sabira sva nehumanost postojećeg stanja Srbije. Oni su iz sistema isključeni i institucionalno i biološki, te nemaju nikakvih izgleda da se bore za promenu tog položaja. Ali su i ogledalo prazne jednakosti ljudskih prava, puke brojke kojih se „lovci na glasove” sete samo pred izbore. Demokratija u kojoj znatan deo najstarijeg stanovništva nema dovoljno hrane, u kojoj je obrok s mesom mnogima od njih nedostižan, za te ljude je ništavna. Samo cinična svest može se odnositi prema takvom stanju posredstvom pitanja: kakve veze imaju meso i demokratija? I da je pouzdan podatak Svetske banke prema kojem je 9.1% stanovništva Srbije živelo u siromaštvu – s velikom verovatnoćom se može predvideti da će skupina siromašnih, i u apsolutnom i u relativnom smislu, ubrzano rasti u narednim godinama i biti obeležena izrazitim nezadovoljstvom stanjem demokratije i celokupnog društvenog sistema.

Simbioza strukture vlasništva i strukture društvene moći dovela je do nastanka ekonomske elite od približno 3-5% stanovništva „koja se obogatila po svim osnovama, jedino ne po osnovi proizvodnog rada i rezultata rada.”

Na drugom polu društvenih nejednakosti nastalo je siromaštvo koje je „aprosimativno zahvatilo 50 odsto stanovništva...” (Kočović, 2008) do takvih nejednakosti dovela je privatizacija u kojoj su nosioci političke moći „prodajom od više od 2.600 preduzeća oštetili našu privredu ... za više od 20 milijardi evra...”

Prirodna posledica kapitalizma prvobitne akumulacije bogatstva jeste nadeksploatacija radne snage i nepostojanje njene efikasne zakonske zaštite. Jer „zaposleni u privatnom sektoru već rade više od osam časova dnevno, procene su da blizu 40 odsto nije prijavljeno, odnosno da rade na crno. I pored toga što je taj model privrede (a on bitno utiče na politički sistem, te stoga i na institucionalizaciju, kao i oficijalno tumačenje sadržaja demokratije) doživio neuspeh, što se vidi po opštem stanju društva, on se i dalje nameće, manje-više od istih političkih elita koje su odgovorne za njegov izbor i posledice tog izbora. Nema nijedne ostavke državnih funkcionera zbog takvog stanja. Ono iz sebe generiše osim siromaštva i lošu demokratiju.

Skup podataka o siromaštvu, i pored razlika među autorima u pogledu njegovog obima, jasno svedoči da za demokratiju u Srbiji ne postoji neophodna socijalna podloga. Ako toliki broj ljudi nije u stanju da podmiri osnovne potrebe i ako je više od polovine stanovništva nezadovoljno svojim položajem, onda u takvim okolnostima ono što se prikazuje kao demokratija ne dopire do primarnih interesa društvene većine. Upravo je ostvarenje tih interesa, kako je pokazano u dosadašnjoj analizi, nužni uslov i činilac demokratije. Stoga se postojeći politički sistem (a on je tesno povezan sa ekonomskim i kulturnim) mora mnogo kritičnije odrediti. Nije uverljiva ocena da se skupina siromašnih svela na desetak odsto celokupnog stanovništva ako se zna da je do pre nepunu deceniju u Srbiji bilo 40% siromašnih. Sledećih 40% bili su na granici siromaštva, 15% spadali u srednju kategoriju, bogatih je bilo 5%. Od kojih 0.5% veoma bogatih (Lazić, 2000).

Verovatno su najdramatičniji nalazi koji se odnose na *nezaposlenost* u Srbiji. Od kraja 2000. godine do kraja septembra 2007. godine broj nezaposlenih u njoj povećan je za približno 300.000 lica, gotovo 200.000 osoba radi, a ne prima nikakvu platu (Kovačević, 2009).

Srbija je „zemlja sa najvećom stopom nezaposlenosti u Evropi” (Grk, 2007). Nezaposlenih u njoj (bez Kosova i Metohije), tokom 2005. godine, bilo je 999.669, što je povećanje za 36,6% u odnosu na 2000. godinu, s tendencijom daljeg povećanja.

Prema evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje, prosečan broj nezaposlenih u Srbiji za prvih jedanaest meseci 2008. godine iznosio je 758.506 lica, što znači da ih je za 97.397 bilo manje nego 2007 godine (Džuver, 2009: 14). Armija nezaposlenih će se u budućnosti još više povećati.

Stoga je smanjivanje nezaposlenosti, ako su podaci „pouzdaní”, privremeno. Zna se šta najviše ide zajedno sa tim: autoritativna vrednosna orijentacija i traženje socijalnog „spasioca” u liku „meke” ili „tvrde” diktature. To se zbiva prvenstveno usled života u teškoj nemaštini i bedi, kao i socijalnog beznađa skupine savremenog proletarijata i subproletarijata u koju spadaju oni nezaposleni koji su bez ikakvih prihoda za život, ili blizu toga.

U proceni njihove političke kulture, te stoga i opredeljenja za demokratiju, treba poći od nerazdvojnosti društvenog bića i svesti, pojedinačne i kolektivne. Psihološki nastavak takvog stanja jeste strah od gubitka radnog mesta. Podatak da je Srbija na drugom mestu po stepenu *neizvesnosti radnog mesta* među 61 zemljom gde je vršeno istraživanje stavova o sigurnosti, odnosno, mogućnosti gubitka posla – takođe je dramatičan. Samo trećina zaposlenih „oseća sigurnost radnog mesta, dok gotovo polovina smatra da bi mogla da ostane bez sadašnjeg posla.”² Strah od gubitka posla može biti veći, i po posledicama za egzistenciju pojedinca i njegove porodice teži, od straha koji uliva neka despotska vlast. Svakako, te dve vrste straha često idu skupa. U 2005. godini nivo industrijske proizvodnje u Srbiji bio je za 11,7% niži nego 1998, kada je Srbija bila pod ekonomskim sankcijama „međunarodne zajednice”. I ne samo tada nego je i tri godine kasnije (2008.) bio niži. Budžet se popunjava velikim delom sredstvima dobijenim od rasprodaje najboljih preduzeća, kao i novim zaduženjima u inostranstvu. Prevelika i nagla liberalizacija uvoza guši inače oronulu privredu Srbije, koja nije u stanju da konkuriše moćnim inostranim firmama. Time se vrši dalja deindustrijalizacija privrede, povećavaju se gubici i nezaposlenost i uvodi kolonijalni model u kome i zemlje, pretežno agrarne, nisu u stanju da obezbede ishranu stanovništva na osnovi domaće poljoprivredne proizvodnje. Sve to dovodi do onog koncepta reformi koji se može nazvati „sprženom zemljom”, što potkopava i inače slab materijalni oslonac demokratije i onemogućava da ona stekne svoju neophodnu ekonomsko-socijalnu sastavnicu (Kovačević, 2006).

Moderna demokratija pretpostavlja *znanje*, koje je u stanju da pokreće celokupni društveni razvoj. U samom procesu donošenja odluka neophodni su specifično političko znanje, veština i iskustvo koji, na osnovu stručnog mišljenja, omogućuju izbor najboljeg rešenja nekog važnog pitanja između više ponuđenih alternativa.

Za uspešno funkcionisanje privrede i drugih oblasti društva sve je više neophodno *ekspertsko znanje visokog nivoa*, koje ne zauzima mesto uvek potrebnih opštih teorijskih znanja o društvu. Bez jedinstva i snažnog uspona obe te vrste znanja, društvo kakvo postoji u današnjoj Srbiji ne može izići iz krize

² Globalna studija: Voice of people (Sigurnost posla), TNS Medium Galup

koja se može pretvoriti u novu katastrofu. U nedostatku odgovarajućeg obrazovanja i znanja potrebnih za ulazak u informatičko, ali i humanije doba, nijedna zemlja ne može krenuti napred. Znanje u širokom rasponu, razvoj i demokratija, međusobno se traže. Svest o toj bitnoj vezi nije prodrla u strategiju razvitka Srbije, ako ta strategija uopšte postoji. O tome, pored ostalog, govori podatak da „u Srbiji ima svega 6 odsto visokoobrazovanih građana” (Grk, 2007).

Negativna selekcija rukovodećih kadrova u javnom sektoru svojine po principu nove *partijske podobnosti*, gde je stručnost od drugorazrednog značaja – takođe sprečava modernizaciju i stvarni oporavak Srbije. Pretvaranje državnih preduzeća u neku vrstu feuda vladajućih partija duboko kompromituje postojeći politički poredak i širi sumnju u njegovu demokratičnost.³

Krajem oktobra 2007. godine celokupni spoljni dug Srbije iznosio je 24,42 milijarde dolara i za 13,59 milijardi bio je veći nego 2000. godine. U 2000. godini spoljni dug po stanovniku iznosio je 1.444, a u oktobru 2007. godine dostigao je iznos od 3.255 dolara. Procenjuje se da je do kraja 2007. godine bio veći od 25 milijardi dolara. Prema kriterijumima Svetske banke Srbija je u 2005. i 2006. godini (isto stanje bilo je i u 2007. godini) „ostala u grupi visokozaduženih zemalja” (Kovačević, 2009:). Drugo je pitanje koliko su ta Banka, a posebno Međunarodni monetarni fond, svojom politikom doprineli da se Srbija nalazi u stanju prezaduženosti, s mogućnošću zapadanja u „dužničko ropstvo”. Razume se, za takvo stanje najveću odgovornost snose domaće vlasti i one interesne grupe kojima odgovara visoka zaduženost zemlje. Kakva je stvarna zaduženost Srbije prema inostranstvu, što ima, neposredno ili posredno niz socijalnih implikacija na uslove života ne samo sadašnje generacije nego i bar dve buduće, može se zaključiti na osnovi nalaza Breton Vud institucija i Međunarodnog monetarnog fonda za mart 2009. godine prema kojima ona, zajedno sa Letonijom i Estonijom spada u tri najugroženije zemlje u Evropi (Grk, 2008:).

Teret („*Omča*”) deviznih dugova je sredstvo politike velikih zajmodavaca. Ali se ona ne može staviti na „vrat” jednoga naroda ako na to ne pristanu, čak s uverenjem da je to najbolji mogući potez, oni koji nastupaju kao njegovi predstavnici. Tačno je da je spoljni dug javnog sektora države Srbije, znatno manji od duga privatnog sektora. Prvi je u septembru 2007. godine iznosio 37,98 odsto, dok je drugi dostigao 62,02 odsto celokupnog duga inostranim poveriocima (Grk, 2007: 21). Ali taj odnos ne sme da zavarava.

Dug privatnog sektora, u slučaju da znatan deo privatnih preduzeća nije u stanju da ga otplaćuje, može proizvesti čitav lanac veoma nepovoljnih

³ Više o tome u: Kovačević, M., (2006.), Stanje i perspektive privrede Srbije, Zbornik: *Stanje i perspektive privrede Srbije*, Beograd.

posledica, pre svega, bankrotstva tih preduzeća, odakle proističe još veća nezaposlenost. Sve to još više snižava životni standard većeg dela društva, vodi jačanju njegove polarizacije, širenju siromaštva i bede, porastu socijalnih nemira i nezadovoljstva, kao i političkih antagonizama, što stvara sve nepovoljniji ambijent za demokratiju. To se odnosi i na prezadužene ustanove iz tog sektora. Stoga nije velika uteha to što spoljni dug države nije, bar do sada, dobio alarmantne razmere. Ali zato *celokupni dug Srbije* ima to svojstvo.

Namera je države da dugove privatnog sektora u kome dominiraju bogataši „prljave” privatizacije, smanji putem novih zaduživanja u inostranstvu koje treba da otplaćuje onaj koji je već više puta faktički opljačkan – „običan narod” (Bujišić, 2008:). To je primena logike „privatizovati profite – socijalizovati gubitke”, što govori čija je prvenstveno ta država, ali i o tome da predstoji mnogo veće osiromašenje od sadašnjeg. Sem toga, odavno je poznato da prezadužena zemlja ne može biti ni na donjem pragu suvereniteta, što bitno ugrožava održivost elementarne demokratije. Izvesno poboljšanje materijalnog standarda, iako je on za većinu i sada u znaku borbe da se zadovolje osnovne egzistencijalne potrebe, ili nešto malo preko toga, nema svoje ekonomsko pokriće, pa je neodrživ.

Udeo i tako niskih zarada u bruto društvenom proizvodu Srbije najveći je u odnosu na sve druge zemlje regiona.⁴ Veštačkim povećanjem plata ponovo se kupuje socijalni mir. To može trajati samo dok ima još nešto da se proda od državne ili „društvene” svojine i dok ne progovori drama otplate inostranih dugova. No, to skromno povećanje zarada nije ugasilo rasprostranjeno socijalno nezadovoljstvo nego ga je samo donekle smanjilo, i to najverovatnije, privremeno.

Naime, „oko dve petine građana Srbije misli da se stvari nisu promenile”, dok jedna petina smatra da se stanje čak i pogoršalo, a „tek nepuna trećina vidi napredak i poboljšanje”. Još su upečatljiviji podaci od pre nekoliko godina, prema kojima je 70% građana Srbije negativno ocenilo učinke privatizacije, njih 72% je smatralo da je stanje nepodnošljivo ili teško podnošljivo. Većina je ocenila da nije napravljen napredak u 2005. u odnosu na 2000. godinu, pri čemu je vezanost građana za socijalizam bila veća nego u poslednjih 10-15 godina njegovog postojanja (Mihajlović, 2005).

Kada je reč o ovom poslednjem nalazu, ne stoji, bar ne u potpunosti, objašnjenje da je to „nostalgija” za sistemom do devedesetih godina prethodnog veka. Masa osiromašenih ljudi ima svoje neposredno iskustvo i sa tim i sa sadašnjim sistemom. I pored izvesne idealizacije relativno bliske prošlosti, od primarnog je značaja upravo iskustvo većine pripadnika društva da su zna-

⁴ Prema: Kostić, S., (2007.), Male plate, visok trošak, *Politika*, Beograd.

tno bolje živeli u pretežnom delu socijalističkog perioda nego što žive danas (pri čemu je u ovom kontekstu za takav zaključak, bez većeg značaja, da li će se pridev koji je oficijelno označavao prirodu sistema u tom vremenu staviti pod navodnike ili ne). To što su ispitanici u tom istraživanju dosta optimistički gledali u budućnost potpuno odudara od njihovog doživljaja sadašnjosti. Naime, samo 13% njih su mislili „da će se u budućnosti lošije živeti”. Doduše, ovaj se nalaz može interpretirati i tako da su građani smatrali da, pošto već sad loše žive, u budućnosti im ne može biti gore.

To onda nije optimističko viđenje budućnosti nego neka vrsta gorkog realizma. Ili je, pak, posredi spontano reagovanje u znaku čuvene sentence da „nada poslednja umire”. U svakom slučaju, nema realnih osnova da se, kako stvari sada stoje, u neposrednoj budućnosti može očekivati bolji materijalni i opšti društveni položaj većine žitelja Srbije. Tim pre, što postojeće stanje nije kratkotrajno i lako izmenjivo. Nažalost, sigurno je da će biti još gore.

Tranzicija u Srbiji

*Pod niskim nebom boje olova,
ispražnjeni zvrje lugovi,
u štalama nema volova ,
u travi kraj plota trunu plugovi.*

Milovan Danajlić
Novi vek

Tranzicija u bivšim socijalističkim zemljama, kao pojava s kraja XX veka je promenila sudbinu i dalje tokove privrednih aktivnosti preduzeća i drugih poslovno orijentisanih subjekata. Od 1990. godine *privatizacija* je kao proces postala kategorija epohalnih promena u društveno – političkom i ekonomskom pogledu.

Ekonomski smisao tranzicije je da stvori uspešnu, konkurentnu i sposobnu privredu, kojom bi se zemlje sa socijalističkim mehanizmima privređivanja, transformisale u potpunu tržišnu ekonomiju. Tranzicija je isto tako proces koji je iniciran spontanim mehanizmima nastalim i zasnovanim na brojnim protivrečnostima u poslovnim sistemima. Osnovni su: nestručan menadžment bez jasne vizije i koncepta poslovanja preduzeća, simboličan dotok stranog kapitala bez kojeg je gotovo nemoguće pokrenuti privredni razvoj, u velikoj meri prisutnost državne birokratije, nepovoljno poslovno okruženje i hroničan nedostatak kapitala.

Centralističko-planski i samoupravni privredni sistem u socijalističkim zemljama nije uspeo da obezbedi adekvatan privredni razvoj, čime su privre-

dno-sistemske promene postale nužnost. To znači da privrede nekadašnjih socijalističkih zemalja imaju potrebu da se pre svega vlasnički transformišu, radi razgraničavanja prava svojine i odlučivanja po osnovu tog prava, i da se uključe u globalnu konkurenciju sa novim pravilima igre, uz jasno utvrđene ciljeve i strategije sopstvenog razvoja. To ujedno postaje jedno od važnijih pitanja za utvrđivanje značaja tranzicije u cilju stvaranja novih strategija, kojima je potrebno pokrenuti privredni rast i razvoj.

U procesu tranzicije veoma je važan pravilan i kvalitetan izbor strategija za uspešnu implementaciju utvrđenih ciljeva i poslovanja preduzeća. Utvrđivanje relacije između tranzicije i razvoja preduzeća je od vitalnog značaja za donošenje određenih strategija radi postizanja boljeg i bržeg razvoja. Tranzicija treba da izazove niz serijskih promena i da pomogne u uspostavljanju novih, boljih mehanizama privređivanja. Ona predstavlja preko potreban element u izgradnji tržišne privrede, jer jedino jasni vlasnički odnosi omogućavaju autonomiju preduzeća u donošenju poslovnih odluka.

Na osnovu analize ostvarivanja reformi, moguće je utvrditi pojedine kritične tačke dosadašnjeg procesa tranzicije u Srbiji. Kada se govori o trajanju procesa tranzicije treba imati u vidu da se taj proces pokazao dužim u odnosu na očekivanja. Najveći broj zemalja još uvek nije blizu konačnom cilju – razvijenom modelu tržišne privrede, uprkos dvadesetogodišnjim nastojanjima (samo dve zemlje su 2007. bile blizu praga od 90% ostvarenja reformi, a svega još šest se nalazilo na nivou višem od 75%; sve ostale, tj. 21 zemlja se našla ispod tog nivoa). Razlog takve situacije treba potražiti pre svega, u sposobnostima zemlje da reforme brzo sprovede, tj. u zavisnosti reformi od početnih uslova svake zemlje, nasleđenih institucija i iskustva sa tržištem. Pokazalo se da neke zemlje, budući nespemne da reforme sprovedu brzo i u obliku u kom su projektovane, još uvek tavoru na nivou razvijenosti znatno nižem od početnog, tj. još uvek se nalaze u okviru svoje „U” krive autputa izazvane tranzicionom recesijom (Cerović, Nojković, 2008: 23-42).

Po svojim inicijalnim uslovima, srpska privreda se nalazila u boljem položaju od mnogih privreda u tranziciji. Na osnovu nekoliko, relativno jednostavnih regresionih modela pokazano je da se napredak u tranziciji, posmatran kao endogena varijabla, mogao ostvariti u znatno većem obimu. Tako na primer, posmatrajući napredak u tranziciji kao zavisnu promenljivu od inicijalnog dohotka po stanovniku iz 1989, te od iskustva sa reformama u prethodnom sistemu, godina provedenih u prethodnom sistemu i makroekonomskih distorzija (izraženih preko odstupanja tržišnog od zvaničnog kursa), došli smo do zaključka da je Srbija već tokom devedesetih mogla da ostvari zbir *indikatora EBRD* u vrednosti od 26,8 – 27,8 poena ili, izraženo u procentima, od 59,4% do 62,7%. S takvim rezultatom, srpska privreda je mogla da bude

znatno ispred Rumunije (57,2%) i Bugarske (55,2%), blizu ili ispred Hrvatske (60,9%) i

Litvanije (62,3%), a sasvim malo iza Letonije (63,3%). Taj nivo tranzicionog napretka bio bi značajno iznad proseka svih zemalja 1999. godine (50%), odnosno blizu nivou proseka svih tranzicionih privreda u 2008. godini (63%)! Takođe smo ukazali da je taj zaostatak proizveo i direktne materijalne posledice, tj. smanjenje dohotka po stanovniku u vrednosti od oko 87% stvarno ostvarenog (samo u 1998. godini).⁵

Na sličan način, i uz pretpostavku da reforme u Srbiji počinju tek od 2000. godine, možemo ustanoviti da je i u tom periodu srpska privreda mogla da dostigne stepen ostvarenja reformi u rasponu 59,4 – 62,7%.

Ipak, uprkos energičnom početku reformisanja sistema tokom perioda 2001.- 2002., koji je ukazivao i na mogućnost još bržeg napretka (što je bilo realno zbog izgubljenog vremena tokom devedesetih) došlo je do ozbiljnog usporavanja tranzicije.

Posle brzog napretka prešlo se u usporeno ostvarivanje reformi, što nije u skladu sa praksom drugih privreda u tranziciji – posle početnih sporosti u njima je dolazilo do ubrzavanja tranzicionih reformi. Ipak, u Srbiji je tokom perioda 2000.-2002. ostvareno čak 62% svih reformi ostvarenih početkom novog veka, a u narednih šest godina samo 38%. Sa druge strane, ovi podaci pokazuju da je privreda Srbije realno mogla da bude u blizini proseka svih privreda u tranziciji u 2008. godini, pa čak i iznad tog nivoa, odnosno da nadoknadi deo zaostatka iz devedesetih. S obzirom na to, da je Srbija (za razliku od nekih drugih privreda u tranziciji) imala i ima potencijal za znatno brže reforme od ostvarenih, ona spada u red onih zemalja koje tu mogućnost nisu iskoristile pa se stoga (bar jednim velikim delom) nalazi još uvek ispod nivoa svoje početne razvijenosti. Međutim, to nije i jedini gubitak koji je nastao u vezi sa ovom pojavom.

Posmatrano sa aspekta postojeće globalne recesije i krize možemo konstatovati da je Srbija propustila vreme ekspanzije u svetskoj privredi za svoje tranzicione reforme. Uprkos dužem periodu reformi i sporijem oporavku od tranzicione recesije, posmatrano za sve privrede u tranziciji u celini, očigledno je da će se to odraziti kao još teži i duži put povratka srpske privre-

⁵ Ovakav način obračuna prvi put je primenjen u tekstu Cerović, Nojković (2009). Ideju za takav račun autori su preuzeli od Nuti (2008). Procentualni obračun se zasniva na EBRD indikatorima ali se, za razliku od EBRD, polazi od 0% ukoliko zemlja nema nikakvih tržišnih reformi (EBRD takvim zemljama unapred dodeljuje devet poena), do 100% što odgovara maksimalnom zbiru poena koje zemlja može ili treba da ostvari tokom tranzicije (30, a ne 49 kao u EBRD, zbog toga što je svakoj zemlji dato 9 poena na početku). U tom pogledu, ovaj obračun daje realniju sliku o napretku zemlje kroz proces tranzicije.

de na početni nivo razvoja. Zbog toga ovo zakašnjenje predstavlja veoma važnu i izrazito kritičnu tačku tranzicije u privredi zemlje (Cerović, Nojković, 2008: 23-42).

Tranzicija i kriza

*Prvo su bili Jugosloveni,
na Triglavu, na Lovčenu i na Šari,
pa im se prekonoc promeniše geni,
i pstadoše tuđinski konjušari.*

Milovan Danojlić
Preobražaj '92

Aktuelna svetska ekonomska i finansijska kriza predstavlja prvu krizu moderne ere globalizacije, koja baca senku na opravdanost i svrsishodnost ovog procesa. Globalizacija je i ranije bila predmet ozbiljnih rasprava sa oštro suprotstavljenim argumentima *pro et contra*. Za globalizaciju se vezuje mnoštvo novih prilika i izazova, ali i zamki i opasnosti. Ipak, nepovoljni trendovi koji prate globalizaciju nisu razlog da se taj proces zaustavi. Borba protiv globalizacije je isto tako naivna kao borba engleskih radnika protiv mašina početkom XIX veka. Snage globalizacije mogu da se iskoriste za ostvarivanje kvalitetnog, održivog rasta i razvoja i da budu moćan stimulans za kontinuirano unapređivanje blagostanja stanovništva širom sveta. Put ka takvoj budućnosti obezbeđen je dobrim institucijama – formalnim i neformalnim pravilima, kojima se utvrđuju limiti i obezbeđuju podsticaji za ponašanje individua, organizacija i firmi. Uz jače upravljanje na lokalnom, nacionalnom, regionalnom i globalnom planu mogu se, na jednoj strani, očuvati prednosti globalnih tržišta i konkurencije a, na drugoj, obezbediti da globalizacija „radi” za ljude, a ne samo za profit.

Pre svega, kao što je poznato, postojeća globalna kriza je izazvana u finansijskom sektoru. Sa tog stanovišta posmatrano, ona, u domaćim razmerama, zaista nije prouzrokovana domaćim prilikama. U nekim elementima se čak može reći – naprotiv. Kada to kažemo imamo u vidu najmanje dve činjenice, i to:

- nedovoljan institucionalni razvoj tokom tranzicije u Srbiji odrazio se na mnogo manju aktivnost finansijskih tržišta i onog dela nebankarskog sektora koji je velikim delom odgovoran za nastanak krize na globalnom nivou, i
- najveći napredak u institucionalnom smislu, načinjen je u bankarskom sektoru, takođe potencijalnom žarištu krize. Posledica te činjenice jeste da je u novoformiranoj strukturi bankarskog sektora obezbeđena dobra kontrola i re-

gulacija, sam sektor je bio zdraviji, a budući još uvek relativno mali, nije ni mogao da prouzrokuje velike poremećaje. Takođe, odluka da se radikalno deluje u odnosu na četiri velike banke na samom početku tranzicije (od čega najviše i potiče visoka ocena EBRD za reforme banaka) pokazao se, uprkos polemikama koje je izazvao, kao dalekosežno dobar potez; u suprotnom, one bi se javile kao značajan akcelerator krize na domaćem privrednom prostoru.

Međutim, Srbija se, jednako kao i druge zemlje u tranziciji, našla u situaciji da su stvarni „*principali*” većine njenih banaka bile različite strane banke koje su privučene visokim kamatnim stopama, spremno „zajmile” novac svojim „čerkama” na domaćem tržištu. U uslovima globalnog poremećaja bilo je jasno da će takvo ponašanje morati da se bar delimično promeni, tj. da će doći do izvesnog odliva sredstava u pravcu banaka „*principala*”. Efekat takve promene bio je vidljiv, iako jednokratn i ne onoliko razoran kao, npr. u Mađarskoj ili nekim drugim privredama u tranziciji. Sa druge strane, ovakva kretanja su morala da se odraze i na promenu tražnje za dinarom u odnosu na evro, što je doprinelo pozitivnom prilagođavanju kursa sa stanovišta domaćeg izvoza.

Međutim, na ovoj tački se analizirani problemi povezuju sa nekim drugim osobenostima tranzicije u Srbiji, i to:

- *prilagođavanje kursa koje će svakako uticati na smanjenje izvoza u manjem obimu od mogućeg, prouzrokovanog opštom recesijom u svetu, neće znatnije uticati na izvoznu konkurentnost zemlje.*

Naime, u svetlu prikazanih karakteristika tranzicije u Srbiji nije iznenađujuće da je usled nedovoljno osmišljene privatizacije i problema koje smo identifikovali u vezi sa njom, došlo i do naglih i nedovoljno usmerenih strukturnih promena. Te promene su umanjile udeo proizvodnih delatnosti, a povećale udeo usluga u BDP-u. Poseban rast udela ostvaruju finansijske usluge, pa i trgovina u oblasti malorprodaje, tj. one delatnosti koje ne proizvode razmenjiva dobra. Na drugoj strani, opada udeo niza proizvodnih delatnosti što se takođe može smatrati posledicom nedovoljno organizovane privatizacije, tj. pojave „loših” vlasnika, nezainteresovanih za rad kupljenih preduzeća. Nezavisno od drugih činilaca, ovo svakako predstavlja jedan od faktora velikog rasta uvoza i što je još važnije, stalnog rasta trgovinskog deficita. Pored toga nekonkurentna struktura trgovinske delatnosti i njena dalja koncentracija, pogoršavaju uslove za rad domaćih dobavljača i umanjuju njihovu konkurentsku sposobnost što dovodi do novih pritisaka na uvoz dobara iz inostranstva.

- *tok privatizacije u Srbiji, a posebno s obzirom na dugotrajnu (delom i pre-dimenzioniranu) konjunkturu u svetskoj privredi, obezbeđivao je stalne značajne prilive sredstava iz inostranstva, a koji su prvenstveno išli u javnu pot-*

rošnju. Na taj način je javna potrošnja održavana na visokom nivou, a njen rast nije praćen odgovarajućim rastom privredne aktivnosti u privatizovanim (i drugim) preduzećima.

U tom smislu, velika potrošnja države je bila održiva, ali – *jednokratno* (Cerović, Nojković, 2008: 23-42). Ka da je sa krizom došlo do pada stranih investicija (koje su bile značajno veće u odnosu na druge privrede u tranziciji na ovom stupnju ostvarivanja reformi) pojavio se neobičan disbalans u privredi Srbije: sa jedne strane bilo je potrebno voditi restriktivnu politiku, a sa druge – ekspanzivnu. To jest, restriktivna politika, usmerena na štednju bila je nužna radi suzbijanja inflacionih tendencija, što uključuje i visoke kamatne stope, a sa druge strane bila je neophodna i ekspanzija potrošnje radi povećavanja agregatne tražnje i podsticanja privredne aktivnosti i zapošljavanja. Takav splet okolnosti će svakako uticati na produženje posledica krize i na teži oporavak privrede.

- pokazalo se da tokom tranzicije postoji jedna latentna opasnost koja se ogleda u nedovoljnoj koordinaciji monetarne i fiskalne politike.

Iako uzroci mogu biti različiti, potpuna nezavisnost Centralne banke doprinosi razdvajanju ciljeva ekonomske politike - suzbijanje inflacije posmatra se „gotovo kao planski zadatak”, a suzbijanje fiskalnog deficita se sprovodi kao odvojena politika. Zato, ovako razdvojene politike (u našem slučaju se može govoriti i o prevelikoj nezavisnosti Vlade od Centralne banke, tj. od njenih mera usled spoljnih priliva), po pravilu će dovesti i do viših kamatnih stopa i do većeg fiskalnog deficita i previsokog nivoa deviznog kursa (Nuti, 2009:).

Uostalom, efekti svetske krize su ponovo skrenuli pažnju na ovo pitanje i u okvirima razvijenih tržišnih privreda. Sa stanovišta privrede u tranziciji na ovaj problem se može gledati kao na još jednu insuficijentnost institucionalnih reformi. Tako je i privreda Srbije, uprkos tome što je postigla dobre stabilizacione rezultate u prvim godinama posle 2000. godine, dospela u sličnu situaciju. Zato se i njena sadašnja makroekonomska situacija može delom pripisati ovim okolnostima.

Na kraju, zakašnjenje u reformama, karakteristično za Srbiju, bez obzira na njene mogućnosti za brže prilagođavanje sistema, donosi još jedan važan efekat koji je već ranije bio naznačen. Za razliku od ostalih privreda u tranziciji, Srbija nije bila u mogućnosti da koristi u dužem periodu pogodnosti svetske ekspanzije. Budući da se ona nalazi na nivou ostvarenja reformi, na kome su neke od naprednijih privreda u tranziciji bile već oko 1995. godine, te da su one nastavile reforme u periodu ekspanzije još tokom 13 godina, možemo zaključiti da će svetska finansijska kriza i ekonomska recesija imati dugoročnije negativne posledice na rast privrede Srbije (relativno, u odnosu na

druge privrede u tranziciji). Na kratak rok, pouzdaniji odgovori o kretanjima u srpskoj privredi se teško mogu utvrditi.

Zaključak

Balkanski prostor i odnosi naroda koji ga naseljavaju, učinili su da bude prepoznatljiv kao prostor „graničara u procepu svetova”, „kapija Evrope” ili „bedem hrišćanstva”. Često se, u diplomatiji i politici, koristi termin „balkanizacija” kao sinonim za spletove nerazmršivih protivrečnosti u odnosima naroda koji žive na balkanskom prostoru (Šušić, 1995: 5), a veoma su skloni eksponiranju unutrašnjih i spoljnih antagonizama, podela, različitih uticaja i čestih sukoba.

Najkraće, navedene osobenosti balkanskog prostora i naseljenih entiteta su krucijalni činilac koji je doprineo destruktiji SFR Jugoslavije, stvarajući elementarne uslove da se „uruši” iznutra i omogućí da najrazvijenije evropske i svetske sile daju svoj lični doprinos njenoj agoniji i razbijanju, kroz materijalizaciju svojih stratejskih (čitaj: globalnih) interesa i ciljeva.

Raspad SFR Jugoslavije, devedesetih godina XX veka, posledica je, pre svega, internih nesuglasica i konflikata, pomognuta spolja tvrdnjama da je ona veštačka tvorevina, da je smrt predsednika Tita moguća tačka raskida i znak za destruktiju federacije, da je neophodno izvršiti radikalne promene i zamenu identiteta. Jugoslovenska dijaspora se eksponirala fenomenom „nacionalizma na daljinu”, aktivno (čitaj: materijalno) pomažući unutrašnje nacionaliste u SFRJ, prema entitetskoj pripadnosti, kojima je „išla na ruku” činjenica da se u zemlji već „osećala” ekonomska i društvena kriza, da je postojao strah među nosiocima vlasti u vezi njihovih pojedinačnih tajnih ciljeva, ali i bojazan od postkomunističke i pluralističke nomenklature i politike.

Najveće sile sveta doživele su pad Berlinskog zida kao trenutak kad treba objaviti svetu „pobedu”, nad komunističkim državama, i pokazati im ko je „pobednik”. Zaboravljena je civilizacijska solidarnost (ako uopšte znaju šta to podrazumeva?) i umesto pomoći (koja je obećavana!), čuo se „fjuk nasilničkog biča”. U približno takvom scenariju, nestala je SFRJ. Šta je posle toga izišlo na životnu i svetsku scenu? Šta je to dobio čovek u novom milenijumu?

Traganje za istinom, autentičnošću i životnim smislom, podrazumeva snažan napor volje i celokupne čovekove ličnosti radi suočavanja i odupiranjia životnim falsifikatima koji ga okružuju. Suštinski egzistencijalni problem i odgovor zašto je dopušteno da se u XX i XXI veku desi *potrošačko (auto)ropstvo* je taj, što je današnji čovek prihvatio da konformizam i materijalizam bez alternative postanu vladajući način njegovog razmišljanja i celokupne filozofije. „Imati” je stavljeno ispred biti.

Iracionalni strah se pokazao kao najjače oružje protiv slobode ličnosti, jače i od okupacionih vojski i ekonomskih pritisaka. Strahom od globalnog terorizma, svinjskog gripa, ozonskih i crnih rupa, vanzemaljaca, globalnog otopljanja 2012-te, asteroida i čega sve ne, širi se planetarni očaj, strah od života. Time su stvorena društva uplašanih, zaglupljenih, histeričnih, obezduhovljenih, manipulaciji podložnih ljudi, ljudi koji se radije pokoravaju iracionalnom strahu programiranom u planetarnim medijskim centrima, nego veri u autentičnu slobodu.

Proces tranzicije se pokazao komplikovanijim i dugoročnijim od prvobitnih očekivanja. Pokazalo se da je ideja o brznoj tranziciji zanemarila veliki broj okolnosti koje se odnose na sposobnost pojedine privrede da reforme okonča u nekom određenom roku, a između ostalog zapostavljeno je i pitanje kako će privrede u tranziciji reagovati na pojavu cikličnih kretanja, pre svega na pojavu recesija i kriza. Privreda Srbije koja je sa velikim zakašnjenjem stupila u ozbiljnije reforme uprkos relativno dobrim uslovima za njihovo sprovođenje, zabeležila je značajne gubitke, pre svega u pogledu rasta dohotka. Ubrzanje reformi koje je usledilo posle 2000. godine bilo je kratkotrajno, što je izazvalo nove troškove i gubitke, a reforme učinilo nepotpunim. U takvim uslovima, privreda Srbije se suočila sa postojećom globalnom krizom nedovoljno pripremljena i osposobljena za izazov te vrste.

Jedno od suštinskih pitanja koje zaokuplja savremeni svet danas jeste da li postoje alternative *nasilnoj globalizaciji* i stvaranju *novog svetskog poretk*a po jednom kalupu i uzoru. Treba istaći činjenicu da je svet danas, više nego ikada u svojoj istoriji, postao povezan – ekonomski, kulturno i politički, da je sve više međuzavisan i da su interesi ljudi, naroda i država višestruko povezani. Zaključak je da su povezanost i međuzavisnost čovečanstva odgovarajuće njegovim potrebama i interesima. U tom smislu, globalizacija je objektivno prisutan proces, pod uslovom da se ne odvija *nasilnim* metodama koje njeni glavni protagonisti danas primenjuju.

Savremeni svet je toliko heterogen, u svim sferama života, da svaki pokušaj njegovog „ukalupljivanja” mora biti doživljen kao nasilje nad prirodnim zakonitostima, načinom i oblicima življenja ljudi. Zato, jedina alternativa nasilnoj globalizaciji je zajedništvo sveta, povezanost i međuzavisnost u razlikama. Bitan preduslov za to je očuvanje samosvojnosti, nacionalnog i kulturnog identiteta, tradicije i mogućnosti da svaki narod nesmetano i slobodno odlučuje o svojoj sudbini i o odnosima i saradnji sa drugima. *Multipolarizam* je svetska perspektiva. U ovom širokom spektru protivrečnih vrednosti, koje odlikuju savremeni svet, sadržan je deo odgovora na pitanje da li je uopšte moguć globalni svet i globalna zajednica.

Na kraju, treba podsetiti na ljude na reči Džordža Orvela (George Orwell), izrečene pre više od pola veka, gotovo proročki, zapazio je da: „*U vremenu univerzalne prevare – govoriti istinu je revolucionarni čin*”.

Literatura:

1. Avramov, S., (1998.), *Trilateralna komisija – Svetska vlada ili svetska tiranija?*, Idij, Veternik,
2. Buijišić, B., (2008.), Moguće interpretacije krize, povratak države i bezdržavnost Evropske unije, *Zbornik „Kriza i globalizacija”*, Beograd,
3. Vejvoda, I., (2004.), Zašto se dogodio rat?, *Zbornik radova: Nasilno rasturanje Jugoslavije – uzroci, dinamika, posledice*, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd,
4. Vilić, D., Todorović, B., (1999.), *Terorizmom u novi svetski poredak*, Grafomark, Beograd,
5. Golubović, Z., (1987.), *Kriza identiteta savremenog jugoslovenskog društva*, Filip Višnjić, Beograd,
6. Grk, S., Vidas-Bubanja, M., (2007.), *Srbija na putu prema Evropskoj uniji*, Beograd,
7. Grk, S., (2007.), *Analiza srpske ekonomije i njena perspektiva u evropskim integracijama*, Beograd,
8. Grk, S., (2008.), Srbija u vrtlogu krize, *Zbornik: „Kriza i globalizacija”*, Beograd,
9. Kočović, D., (2008.), *Siromaštvo – svetski problem*, Socijalna misao, br. 4, Beograd,
10. Kopač, N., (2010.), Jugoslavija se raspala iznutra, intervju u listu *Identitet*, br. 149, SDF, Zagreb,
11. Kovačević, M., (2009.), *Realne i virtuelne performanse privrede Srbije u periodu 2000. – 2007.*, Beograd,
12. Kovačević, M., (2006.), Stanje i perspektive privrede Srbije, *Zbornik: Stanje i perspektive privrede Srbije*, Beograd,
13. Kostić, S., Male plate, visok trošak, *Politika*, 11. jul 2007., Beograd,
14. Lazić, M., (2000.), *Rekapitulacija u pačji hod, Srbija u transformacionim procesima*, Filip Višnjić, Beograd,
15. Milosavljević, M., (2008.), *Siromaštvo u svetu i Srbiji*, Socijalna misao, br.4, Beograd,
16. Mihajlović, S., (2005.), Pročerdan kraj veka čini nas veoma ranjivim na ulasku u novi vek, *Zbornik: Pet godina tranzicije u Srbiji*, Socijaldemokratski klub, Friedrich Ebert Stiftung, Beograd,
17. Nuti, D. M., (2009), A Counter-Factual Alternative for Russia’s Post – socialist Transition, International Conference: *The Great Transformation: 1989 – 2029*, TIGER Institute at Kozminski University, Warsaw.

18. Pavlović, S. K., (1988.), *The Improbable Survivor: Yugoslavia and its Problems 1918-1988 (Neverovatni preživeli: Jugoslavija i njeni problemi 1918-1988)*, Hurst, London,
19. Puhovski, Z., (1989.), *Mogućnost pluralističke konstitucije Jugoslavije*, Theoria, sv. 32, br. 1, Beograd,
20. Rašević, M., (2010.), *Ko su siromašni stariji ljudi u Srbiji*, Rukopis u pripremi za objavljivanje, str. 1, 13, 14,
21. Ćosić, D., (2008.), *Piščevi zapisi*, „Službeni glasnik 2”, Beograd,
22. Cerović, B., Nojković, A. (2008), *Usporavanje reformi u Srbiji: trošak neiskorišćenih mogućnosti*, u: Zec, M. i Cerović, B., *Kuda ide Srbija – ostvarenja i dometi reformi*, Ekonomski fakultet i NDE, Beograd,
23. Čosudovski, M., (2010.), *Programirani bankrot*, intervju u listu *Geopolitika*, br. 36, IP „GEOPOLITIKA PRESS”, Beograd,
24. Schmidt-Eenboom, E., (1995.), *Der Schattenkrieger (Ratnik iz senke)*, Klaus Kinkel und der BND, ECON, Dusseldorf,
25. Šušić, B. S., (1995.), *Balkanski geopolitički košmar*, Vojna knjiga, Beograd,

The destruction of Yugoslavia, heritage the cold war and some features of contemporary Serbian

Summary: The first years of XXI century, among other things, gifted to mankind and a couple of extremely valuable historical and other works, which have tried to examine and analyze the whole of the twentieth century civilization and its legacy. The focus of our interest is retrorama destruction of Yugoslavia and the turbulent events after the greatest geopolitical delusions 1989th when there was a „dismantling” the system „real socialism” (Member States „Warsaw Pact”) and the system of „soft market socialism” (SFRY). The essence of the fraud consisted of a „true evil” to the West in general, led by the aggressive imperialism of the United States, did not show any interest in providing financial and other assistance in reforming the existing socialist systems (and their political and economic systems), but for their total elimination. After all the turmoil in the territory of the SFRY, in the last decade of the twentieth century, and the creation of new states (with a terrible price), all were moved by the way „of building a democratic society.” The aim is that, in addition to addressing the breaking of the SFRY and the legacy of the Cold War, based on the available empirical indicators presents some characteristics of the situation in Serbia today, with special reference to social inequality, democracy and development.

Key words: globalization, transition, neoliberalism, the destruction of Yugoslavia, the Cold War, contemporary Serbian.